

HEINI HAKOSALO

Biovallan uudet metkut

Mianna Meskus, *Elämän tiede. Tutkimus lääketieteellisestä teknologiasta, vanhemmuudesta ja perimän hallinnasta*. Vastapaino, Tampere 2009. 233 s.

Mianna Meskuksen väitöskirja perimän hallinnan käsitteellisistä ja muista menetelmistä on valmistunut Ilpo Hélenin Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella luotsaamassa Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos -projektissa. Eräät teoksen piirteistä ovatkin tuttuja myös ryhmän muista julkaisuista¹: ytimessä on terveyden tai sairauden historian ilmiö, jota tarkastellaan osana sekä suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystä että laajempaa länsimaista kertomusta biovallan ja hallintamenetelmien välityksistä, käänteistä ja muodonmuutoksista. *Elämän tieteessä* Foucault'n rinnalle keskeiseksi teoreettiseksi innoittajaksi nousee Bruno Latour.

Perinnöllisyyden vuosisata

Meskuksen tavoitteenasettelu on laaja sekä temaattisesti että ajallisesti. Hänen on määrä kirjoittaa nykyisyyden historiaa, ”tämän päivän perinnöllisyyslääketieteellisten problematisointien ja teknologioiden syntyhistoriaa Suomessa” (17–18). Tutkimuksessa on kolme ulottuvuutta: lääketieteellinen tiedonmuodostus ihmisen perimästä, siis lääketieteellisten tosiasioiden syntyminen, vaikiintuminen tai kyseenalaistuminen, tämän tiedon hyödyntäminen erilaisissa teknologioissa ja hoitomenetelmissä, sekä tiedon ja teknologian kohdentuminen ihmisruumiiseen. Lisäksi Meskusta kiinnostavat tavat, joilla perinnöllisyyslääketieteellinen tieto ja toimenpiteet ovat vaikuttaneet ihmisten kokemusmaailmaan ja muovanneet nykyvanhemmuutta. Vanhemmuus on nostettu myös kirjan alaotsikkoon.

Ajallisesti tutkimus kattaa koko 1900-luvun, ja 1800- ja 2000-lu-

kujen puolellakin piipahdetaan. 1900-luvulla perinnöllisyyslääketieteessä tapahtui paljon, ja myös tieteentien sosiaaliset implikaatiot olivat mittavat. Kirjoittaja nojaa 1900-luvun alkupuolen osalta muiden tekemään tutkimukseen, joten teoksen alkuperäistutkimukseen perustuva anti kattaa ”vain” 1900-luvun loppupuolen. Lähdeaineiston pääosan muodostavat erilaiset lääketieteelliset ja hallinnolliset tekstit. Analyysin keskiössä on ”lääkäripuhe” perinnöllisyydestä sellaisena kuin se on kuultavissa joukossa suomalaisia terveystalain julkaisuja.

Avoimia kysymyksiä

Meskuksen tutkimuksen empiirinen, siis alkuperäisaineiston tutkimukseen pohjaava anti painottuu 1900-luvun kolmelle viimeisellä vuosikymmenelle, niihin lukuihin, joissa hän käsittelee genetiikkaa ja sikiödiagnostiikkaa. Menetelmistä esiin nousee erityisesti lapsivesitutkimus ja siihen liittyvät kiistat ja keskustelut. Sikiödiagnostiikan käyttöönoton kokonaisuudesta ei ole kyse, sillä sellaiset sinänsä tärkeät menetelmät kuin ultraäänitutkimus ohitetaan maininnalla. Meskus käsittelee lapsivesitutkimuksia ja niihin liittyvää geneettistä ajattelua jäntevästi ja asiantuntevasti, ja tämä osuus on sekä lääketieteen historian että sen etiikan näkökulmasta kirjan selvästi vahvin osa.

Eräs kiinnostava piirre, jonka Meskus tuo hyvin esiin, on äitiysneuvoloiden avainrooli uusien tutkimustekniikoiden ja ajatusmallien lanseeraamisessa. Suomalaisen äitiysneuvolajärjestelmän erikoislaatu korostuu esimerkiksi Reijo Norion toteamuksessa: ”seulontoja helpottaa meillä se, että on totuttu neuvoloiden huolehtivan asiakkaidensa

terveydestä monin tavoin heidän sitä varsinaisesti tietämättä” (sit. 149). Neuvolat muodostivat etuoikeutetun hoivavallan harjoittamisen tilan, joka kattoi koko lisääntymisikäisen kansan ja jossa uusia ja potentiaalisesti hyvinkin kiistanalaisia lääketieteellisiä tekniikoita voitiin ottaa käyttöön ilman mainittavaa vastarintaa, jopa, kuten Norio asian ilmaisi, ilman asiakkaiden ”omaa myötävaikutusta”.

Noin puolet *Elämän tieteessä* on perimän hallinnan historian esittelyä lähinnä englanninkielisen tutkimuskirjallisuuden avulla. Meskus antautuu harvoin kriittiseen keskusteluun tutkimuskirjallisuuden kanssa, joten sen funktio on nimenomaan kontekstualisoiva. Meskuksen mukaan laaja taustoitaminen on ”välttämätön perinnöllisyysajattelun ja ihmisen perimän hallinnan myöhempien muodonmuutosten hahmottamiseksi” (33), mutta hän ei kerro, *miksi* kontekstualisointi tässä laajuudessa on tarpeen. Vastaus ei ole ainakaan minulle ilmeinen, joten päädyin arvailemaan syitä. 1800-luvun lopun degeneraatioteoria ja 1900-luvun alkupuolen eugeniikka sopivat tietysti mainiosti foucault'laiseen biovallan viitekehykseen, ja niistä on tarjolla paljon mielenkiintoista tutkimusta. Kenties painavampi syy on siinä, että foucault'laisessa hallinnan analytiikassa on ollut tapana aloittaa 1600- ja 1700-lukujen poliisitieteestä ja edetä siitä klassiseen liberalismiin, hyvinvointivaltioon ja uusliberalismiin², eikä Meskus halua liiaksi poiketa tästä perinteestä.

Meskus sijoittaa tapaustutkimuksensa myös suomalaisen 1900-luvun terveydenhuollon historiaan. Tältä osin tutkimus toimii katsauksena – joskaan ei aivan kattavana katsauksena – uuteen suomalaisen terveydenhuollon historiaa (usein kriitti-

sesti) tarkastelemaan kirjallisuuteen. Meskus nojaa Helénin, Jauhon ja Yesilovan tutkimuksiin ja luonnollisesti myös omiin aiempiin tutkimuksiinsa aborteista ja riskiajattelusta. Markku Mattilan tutkimukset ovat korvaamattomia, kun puhutaan suomalaisen eugeniikan historiasta³. Minna Harjulan erinomaista synteesiä suomalaisesta terveystieteestä 1900-luvulla⁴ Meskus ei käytä, vaikka se olisi nähdäkseni ollut hyödyllinen kontekstualisoinnissa, kenties myös keskustelukumppanina.

Meskus maalaa usein suurella siiveltimellä, ja myös käsitteiden käyttö on toisinaan suurpiirteistä. Esimerkiksi ”kuvantamisesta” puhutaan *Elämän tieteesä* kaikenlaisen visuaalisen representoinnin tapauksessa, vaikka termiä yleensä käytetään paljon kapeammassa ja teknisemmässä merkityksessä. Meskus ei tee eroa lääkärin ja lääketieteilijän välillä, vaikka valtaosa lääkäreistä ei mitenkään osallistu uuden lääketieteellisen tiedon tuottamiseen. ”Lääkärit” vastaavat Meskusen ’tutkimustarinassa’ (hänen käsitteensä) sekä tiedon tuotannosta että sen soveltamisesta, milloin riistään naiskansalaiselta vallinnanvapauden (pakkosteriloinnit), milloin pakottaen hänet tuskallisiin valintoihin (nykyiset sikiödiagnostiset menetelmät). Mitään yksikölistä ”tieteentutkimuksen näkökulmaa” ei myöskään tietääkseni ole olemassa.

Biovallan näkymätön käsi

Meskus tutkimusta luonnehtii kaksi perusjännitettä. Ensimmäinen muodostuu lähdeaineiston ja kysymyksenasettelun välille: lähdeaineisto on liian kapea antamaan kattavia vastauksia johdannossa ja muualla listattuihin erittäin laajoihin kysymyksiin. (Historioitsijan ”kattava” poikkeaa sosiologin ”kattavasta”, mutta jos tutkimus määrittellään tieteellisen ajattelun historiaksi, siihen täytynee soveltaa historiantutkimuksen kriteereitä.) Aineisto ei myöskään laadullisesti aina sovellu parhaalla mahdollisella tavalla vastaamaan juuri näihin kysymyksiin. Meskus

ydinaineiston muodostaa 15 suomalaista terveydenhoitoalan julkaisua, joista kuitenkin vain muutama määritetty ongelmattomaksi lääketieteelliseksi julkaisuiksi, eivätkä nekään ole perinnöllisyyslääketieteellisen diskurssin eturintamassa. Ne eivät siksi ole parasta mahdollista aineistoa, kun tutkitaan lääketieteellistä tiedonmuodostusta (*facts-in-the-making*).

Toinen jännite syntyy siitä, että teos kiinnittyy kahteen osin varsin erilaiseen tutkimusperinteeseen. Ensimmäinen näistä on ”foucault’lainen” hallinnan analytiikka, suuri kertomus siitä, miten biovalta väijämättä leviää uusille elämänalueille liberalistisissa ja neoliberalistisissa yhteiskunnissa. Aineistona tämääntyyppisessä tutkimuksessa on tyyppillisesti käytetty hallinnollisia ja lääketieteellisiä dokumentteja, kuten Meskuskin tekee. Tutkimusperinteen edustajat eivät välttämättä kiinnitä paljoakaan huomiota siihen, missä laajuudessa ja millä tavalla – jos millään – asiantuntijoiden laatimia suunnitelmia on sovellettu. Diskurssin ja käytännön yhteys pikemminkin postuloidaan kuin osoitetaan käytännössä. (Tässä suhteessa Meskusen tutkimus erottuu edukseen monista muista tutkimusperinteen edustajista.) Lähestymistapaa nimitetään usein foucault’laiseksi, mutta joissakin suhteissa – esimerkiksi sisäänrakennetussa historiallisessa determinismissään – se on varsin etäällä siitä, mitä Foucault itse historiallisissa tutkimuksissaan teki.

Toisekseen Meskus nojaa latourilaiseen tieteentutkimukseen, jolle pieni pikemminkin kuin suuri on kaunista. Latourilaisesta näkökulmasta kiinnostavaa on se, miten tosiasioita ja teknologioita tuotetaan lokaalisesti ja miten ne leviävät tuotamiskontekstinsa, esimerkiksi laboratorion ulkopuolelle erilaisten toimijoiden muodostamia verkostoja pitkin. Osa väittämistä vahvistuu ja saa tieteellisen tosiasian luonteen, muuttuu lokaalisesta väittämästä universaaliksi tieteelliseksi totuudeksi, osa taas ei. Prosessi on kontingentti. Latourilainen tutkimusote edellyttää jalkautumista tutkittavien pariin ihmisten ja ei-ihmisten toimi-

joiden identifioimiseksi, joko konkreettisesti, kuten Latour ja Woolgar tekivät varhaisissa laboratoriotutkimuksissaan⁵, tai dokumenttien avulla.

Foucault’n ja Latourin tutkimusmallit sopivat joiltakin osin yhteen hyvin, mutta toisilta osin huonosti. Foucault’laisen kurivallan mikroanalytiikan yhdistäminen toimijaverkkoteoriaan ei ole vaikeaa, mutta hallinnan makroanalytiikka laajoine historiallisine yleistyksineen ja ’biovallan’, ’liberalismin’ tai ’länsimaisen yhteiskunnan’ kaltaisine abstraktioineen on toimijaverkkoteorian näkökulmasta kauhistus⁶.

Elämän tieteesä korostuu väliin edellinen, väliin jälkimmäinen painotus. Loppuluvussa peli näyttää ratkeavan hallinnan analytiikan hyväksi: ”Väitteeni on, että perinnöllisyyslääketieteellisillä tosiasioilla ja teknologioilla on ollut oleellinen osa historiallisessa prosessissa, jossa vallankäytön elämään investoiva puoli korostuu korostumistaan” (174, kursiivi alkuperäisessä). Tutkimuksen pääasialliseksi anniksi nousee hallintateorian havainnollistaminen perinnöllisyyslääketieteen historiaan liittyvän taustatutkimuksen avulla. Biovallan vaiheista kertova suuri kertomus on saanut uuden luvun.

Sisäiset jännitteet pyritään tavalisesti häivyttämään opinnäytteistä, mutta tieteellisen keskustelun edistämisen kannalta jännitteet ovat usein erityisen hedelmällisiä. *Elämän tiede* onkin omiaan herättämään ajatusvaihtoa paitsi perinnöllisyysajattelun ja sikiödiagnostiikan suhteesta myös foucault’laisen lähestymistavan mahdollisuuksista ja rajoista, ehkä myös sosiologisen ja historiallisen tutkimuksen suhteesta. Se toimii hyvin myös historiallisena taustana sosiologisille ja filosofisille geneetiikkaa ja sikiödiagnostiikkaa koskeville keskusteluille.

Viitteet

- 1 Ks. esim. Ilpo Helén, *Äidin elämän politiikka*. Gaudamus, Helsinki 1997; Ilpo Helén & Katja Yesilova, Vietti, väestö ja valinta. Seksuaaliterveyden kerrostumat Suomessa. Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Toim. Ilpo Helén &

kirjat

- Mikko Jauho. Gaudeamus, Helsinki 2003, 233–259; Mikko Jauho, *Kansanterveysongelman synty. Tuberkuloosi ja terveyden hallinta Suomessa ennen toista maailmansotaa*. Tutkijaliitto, Helsinki 2007 & Katja Yesilova, *Ydinperheen politiikka*. Gaudeamus, Helsinki 2009. Teoreettisempaa keskustelua sisältävät esim. Ilpo Helén & Mikko Jauho, *Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka*. Teoksessa Helén & Jauho (2003), 13–32 sekä Ilpo Helén, *Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka*. Teoksessa *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Toim. Keijo Rahkonen. Gaudeamus, Helsinki 2004, 206–236.
- 2 Helén 2004, 208.
- 3 Markku Mattila, *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. SKS, Helsinki 1999; Markku Mattila, *Rotuhygieniä ja kansalaisuus*. Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Toim. Ilpo Helén & Mikko Jauho. Gaudeamus, Helsinki 2003, 110–127.
- 4 Minna Harjula, *Terveyden jäljillä. Suomalainen terveyspolitiikka 1900-luvulla*. Tampere University Press, Tampere 2007.
- 5 Bruno Latour & Steven Woolgar, *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton University Press, Princeton 1986.
- 6 Ks. esim. Bruno Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford University Press, Oxford 2005, viite sivulla 106.